

УДК:37.091.2:82-96

Дука Володимир,

аспірант

wbh7dww@ukr.net

ORCID: 0000-0002-3573-4130

Duka Volodymyr,

postgraduate

Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України, Київ, Україна,
вул. М. Берлінського, 9, Київ, 04060

Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine,
9, M. Berlinskoho st., Kyiv, 04060

ПОНЯТТЯ СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

THE CONCEPT OF STRUCTURAL-FUNCTIONAL MODEL OF THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN PEDAGOGICAL LITERATURE

Анотація У статті проаналізовано історичний розвиток понять «середовище», «освітнє середовище» та його вплив на розвиток інтелектуальних, емоційних та соціокультурних якостей дитини. Наведено аналіз праць філософів античності, середньовіччя та нового часу та сучасної педагогічної науки з проблеми «освітнє середовище». Внаслідок аналізу визначено особливості становлення поняття «освітнє середовище» як філософської категорії. Проведено огляд світової педагогічної літератури в процесі становлення поняття «освітнє середовище». Розкривається природа поняття «освітнє середовище», розглянуто підходи до визначення сутності освітнього середовища як чинника становлення особистості. Сфокусовано увагу на тому що якісний психолого-педагогічний супровід процесу зростання дитини визначається якістю створених освітніх умов, головною серед яких є освітнє середовище, яке забезпечує оптимальний розвиток особистості.

Виділено основні характеристики та параметри освітнього середовища як педагогічної категорії. Розглянуто підходи до формування поняття «освітнє середовище» у психолого-педагогічній літературі кінця ХХ – початку ХХІ ст. Зазначено, що підходи до визначення структури освітнього середовища різних дослідників дещо відрізняються один від одного.

Зазначено, що на думку всіх авторів, освітнє середовище має багатокomпонентну структуру. Виділено основні структурні компоненти освітнього середовища на основі праць вчених сучасної педагогічної науки. Сфокусовано увагу на тому, що в умовах реалізації Концепції «Нова Українська школа» використовується загалом аналогічний підхід до визначення структурних компонентів освітнього середовища, що відповідають структурним компонентам освітнього середовища. Подано узагальнене визначення освітнього середовища.

Проведено аналіз сучасних поглядів на функціональний аспект освітнього середовища та визначено його функції.

Зазначено, що спільним у більшості теоретичних підходів до визначення педагогічної категорії «освітнє середовище» є визнання значущості цього феномена для якісної організації супроводу учнів, їхнього особистісного розвитку

Ключові слова: *освіта; освітні умови; розвиток особистості; ознаки освітнього середовища, Нова Українська школа.*

Abstract The study has analyzed the historical development to understand the “middle”, “holy middle” and this inflow on the development of intellectual, social and cultural qualities of the child. An analysis of the philosophies of antiquity, the middle of the new hour, of the modern pedagogical science of the problem of "holy middle-class" is brought in. As a result of the analysis, it is the specialty of becoming an educator of the "holy middle-class" as a philosophical category. A survey of the educational literature in the process of the formation of the "holy culture" was carried out. The nature of the understanding "the holy middle-class" is revealed, it is clear that the day of the holy middle-class is revealed, the official's becoming special is. Focused on respect to the fact that the psychological and pedagogical supraprovid process of child development is based on the development of the educated minds, the head of the middle, the educational middle, as I will ensure the optimal development of the specialness.

The main characteristics and parameters of the educational middle are seen as a pedagogical category. Looked out to the formulation of the understanding "holy middle-class" in the psychological-pedagogical literature of the XX - ear of the XXI century. It is intended that you go to the designation of the structure of the sanctuary of the early ages, one from one of them.

Designated, for the thought of all authors, the sanctuary has a rich component structure. The main structural components of the educational middle are seen on the basis of good contemporary pedagogical science. Focused on the fact that, in the minds of the implementation of the Concept of "New Ukrainian School", the analogy goes up to the designation of the structural components of the illuminated middle, as to the structural components of the middle. Submitted to the public

An analysis of casual glances at the functional aspect of the sanctuary and the designated function was carried out.

It is assigned that we are healthy in a large number of theoretical approaches to the establishment of the pedagogical category "cultural middle school"

Key words: *education; educational conditions; personality development; signs of the educational environment, New Ukrainian School.*

Актуальність дослідження. Одним із важливих стратегічних завдань реформування освітньої галузі України є її спрямованість на забезпечення підготовки дитини до повноцінного життя у сучасних соціально-економічних умовах. У цьому контексті надзвичайно гостро постає проблема соціальної адаптації дітей, на чому наголошується і в концептуальних положеннях Закону України «Про освіту». Однією з основних концептуальних засад освітньої реформи в Новій українській школі є створення сучасного освітнього середовища.

Сучасні технології навчання переорієнтовано із «засвоєння знань» на формування «компетентностей», що базуються на засадах особистісно-

орієнтованої моделі освіти, у рамках якої школа максимально враховує права дитини, її здібності, потреби та інтереси, реалізуючи на практиці принцип дитиноцентризму. Особливої актуальності розв'язання означеної проблеми набуває стосовно учнів з особливими освітніми потребами, для яких навчання та виховання в закладі спеціальної освіти породжують суперечності між прагненнями учнів й їхніми можливостями та досягненням загальної освітньо-виховної мети. Одним із ключових чинників, які впливають на розвиток пізнавальних, навчальних, соціальних можливостей дітей з особливими освітніми потребами є освітній простір, в якому перебуває дитина.

Відтак, першочерговим є вирішення питання моделювання якісного та ефективного освітнього середовища для дітей особливими освітніми потребами, що можливо лише під час розвитку усіх його компонентів.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. На основі теоретичного аналізу науково-педагогічних праць (Бондаревська, 2000; Краєвський, 2001; Мелешко, 2014; Менг, 2011; Рубцов, 2002; Савченко, 2005 та ін.) визначено, що сутність поняття «освітнє середовище» трактується по-різному: як частина соціокультурного простору; елемент соціуму; зона взаємодії педагогічних систем окремих елементів чи суб'єктів освітніх процесів; цілеспрямовано організована, керована, багатофункціональна, відкрита педагогічна система; багатоструктурна система прямих і непрямих взаємодій педагогів і школярів для реалізації визначених психолого-педагогічних установок; сукупність соціокультурних, психолого-педагогічних, організаційних та інших спеціально організованих в навчальному закладі умов, в результаті взаємодії яких відбувається становлення особистості школяра. Освітнє середовище – це суттєвий елемент соціуму, цілеспрямовано організована, керована, багатофункціональна, відкрита педагогічна система, в межах якої учень загальноосвітньої школи усвідомлює себе як соціально розвинену цілісність (Гонтаровська, 2012).

Поняття «середовище» визначається в педагогіці як сукупність умов, які впливають на розвиток та формування здібностей, потреб, інтересів, свідомості особистості.

Поняття «освітнє середовище» виступає як ключове для понять «шкільне середовище», «сімейне середовище» тощо, що є низкою локальних освітніх середовищ. Крім того, необхідно враховувати складну структуру процесу освіти, що враховує процеси навчання, виховання та розвитку. Відповідно, освітнє середовище як система, має у своєму складі такі елементи як «навчальне середовище», «виховне середовище» та «розвивальне середовище». Про те, органічний зв'язок процесів навчання, виховання та розвитку, комплексний характер педагогічної взаємодії передбачають високий рівень умовності понять «навчальне середовище», «виховне середовище», «розвивальне середовище». Відтак, надалі ми переважно використовуватимемо поняття «освітнє середовище».

Мета статті - здійснити теоретичний аналіз поняття «освітнє середовище» та його структурно-функціональної моделі у педагогічній літературі.

Методи дослідження: аналіз, порівняння та систематизація науково-методичних, вітчизняних та зарубіжних літературних джерел із педагогіки.

Результати дослідження. В історії педагогіки проблема формувального впливу середовища на розвиток людини відображена в дослідженнях філософів та вчених педагогів переважно в аспекті аналізу ролі та значення середовища у вихованні дитини (Лазурський, 1904; Ушинський, 1868; Шацький, 1912 та ін). Ідея виховання середовищем була теоретично обґрунтована у Німеччині, де набули розвитку «інтегровані», «сусідські» школи (Zimmer); у США – «школи без стін» (Volter; Watson; Hosken), школи «екосистеми» (Goodman), у Франції – «паралельна школа» (Blo; Porsche; Ferras;). В історії зарубіжної педагогіки XIX-XX ст. проблеми взаємодії середовища та особистості знайшли відображення в роботах зарубіжних науковців (Dyuverzhe, 1954; ; Russo, 1674; Spenser, 1871).

Вплив освітнього середовища школи на процеси та результати навчання є цікавою проблемою для досліджень протягом досить тривалого часу. Проте саме поняття «освітнє середовище» залишається нечітким. Існує багато точок зору щодо розуміння та визначення поняття освітнього середовища. Хоча є значні досягнення у взаємному збагаченні сенсу цього поняття у різних

дослідженнях освітнього середовища, його визначення все ще відрізняються різноманітністю та включають широкий спектр наукових концепцій.

Виховні можливості середовища почали враховувати ще в первісному суспільстві, коли поступово відбувався перехід від пристосування до навколишнього середовища до його перетворення у власних цілях. Накопичення соціального досвіду та його засвоєння поколіннями здійснювалося за умови цілеспрямовано організованого середовища для передачі цього досвіду.

В античну епоху греки розглядали особистість людини як частинку мікрокосму, приділяли увагу її взаємодії з навколишнім середовищем та штучно створеним середовищем прекрасного (храми, театри, скульптури тощо). Контактуючи з навколишнім світом, людина, на думку греків, упорядковувала свідомість і набувала здатності мислити. У всіх відомих освітніх установах (Лікей, Академія, школа Епікура та ін.) середовище створювалося за принципом гармонії: поєднання природного середовища з творами, створеними людиною. Платон один із перших поставив питання про чинники, що впливають на становлення особистості, і вважав, що середовище має бути «добрим, щоб збуджувати спогади про світ ідей» (Журавльова, 2016).

За часів християнського Середньовіччя вся навколишня дійсність, з її мінімалізмом у повсякденному житті та величністю у храмах, мала сприяти вихованню слухняного, самодисциплінованого християнина. У монастирських школах середовище будувалося на основі жорстких правил, регламентації та суворої системи покарань. Проблема впливу середовища на розвиток людини стала об'єктом дослідження, починаючи з XVII ст. Англійські матеріалісти XVII ст. та французькі просвітники XVIII ст. відстоювали думку щодо необхідності враховувати у розвитку особистості роль середовища. Під терміном «середовище» переважно розуміли середовище соціальне, а під «впливом середовища» – роль соціальних факторів у формуванні особистості (Gel'vecij; Didro; Lokk). При цьому філософи минулого розуміли під соціальним середовищем щось незмінне, що фатально зумовлює долю людини, яку, в свою чергу, розглядали як пасивний об'єкт впливу середовища. Так,

англійський просвітник Lokk у формуванні особистості значну увагу приділяв цілеспрямовано організованому середовищу.

Проблема впливу середовища на людину, висвітлена Lokk в емпірико-сенсуалістичній концепції та стала предметом дискусій між французькими просвітниками Gel'vesij і Didro. Gel'vesij причину відмінності розумових здібностей і поглядів людей пов'язував виключно із впливом довкілля, заперечуючи вроджені задатки. Didro у роботі «Систематичне спростування книги Gel'vesij «Людина»» сперечався із автором про недооцінку задатків, закладених природою. У педагогічних поглядах Russo середовище розглядалося як умова оптимального саморозвитку особистості. На думку Russo, в людині спочатку закладено сприятливі тенденції саморозвитку. Ці тенденції пригнічуються існуючими системами виховання, що ґрунтуються на неприродному для людини соціальному середовищі, яке ігнорує природу. Для ефективного виховання Russo пропонував створити особливе середовище, яке б встановлювало рівновагу між його реальними можливостями та природними потребами (Коджаспирова, 2003).

Ідея врахування середовища у цілеспрямованому вихованні підростаючого покоління зустрічалася у працях учених-соціологів та педагогів вже у XIX ст. Вивчення проблеми формування особистості людини за допомогою використання можливостей соціокультурного середовища тісно пов'язане з ім'ям Вентцель (1896), який у своїй статті з педагогіки «Середовище як фактор морального виховання» стверджував, що ніщо не має подаватися дітям у готовому вигляді і тим більше нав'язуватися їм. Завдання вихователів – зводити до мінімуму негативний вплив середовища, створювати умови та надавати матеріал для розумової та свідомої моральної діяльності, ставити дітей перед необхідністю діяти для інших.

Починаючи з 1990- х років розпочалася нова хвиля зацікавлення до питання освітнього середовища не тільки як до поняття педагогічної та психологічної науки і практики, але й як чинника, умови навчання та розвитку дітей. Низка робіт, присвячених проблемі освітнього середовища, значно розширюється, зокрема за такими напрямками:

- загальні питання дослідження, проектування та формування виховного та освітнього середовища, характер та умови його впливу на підростаюче покоління (Беляєв, 2006; Єршова, 1999; Кулюткін, Тарасов, 2007; Мануйлов, 2008; Ясвін, 1997 та ін.);

- освітнє та виховне середовище загальноосвітньої установи (Актамов, 2019; Анікаєва, 2001; Іванов, 2001; Інешина, 2003; Івошина, 2002; Камалова, 2009; Тарасов, 2007).

На думку Слободчикова (2000: 175), поняття «середовище» має подвійне значення з огляду на відносність та опосередкований зміст освітнього середовища, його початкову нездатність, зокрема 1) як сукупність умов, обставин, що оточують індивіда, і відповідно – кордони, що визначаються масштабом захисту від середовища та його утилізації (здатністю до асиміляції та акомодатії); 2) як середовище, що розглядається через «іншу низку уявлень, де середовище має осередок, зв'язок та засоби».

Як показники освітнього середовища Слободчиков, (2000: 174) пропонує використовувати: його насиченість (тобто ресурсний потенціал) та структурованість (тобто спосіб його організації). При цьому в залежності від типу зв'язків і відносин, що структурують певне освітнє середовище, він виділяє три різні принципи його організації:

- однаковість, котрій притаманне домінування адміністративно-цільових зв'язків і відносин, визначених, зазвичай, одним суб'єктом – владою; у цьому випадку показник структурованості прагне максимуму;

- різноманітність, за якої зв'язки та відносини мають конкуруючий характер, оскільки відбувається боротьба за різноманітні ресурси, внаслідок чого починається атомізація освітніх систем і руйнування єдиного освітнього простору; у цьому випадку показник структурованості освітнього середовища прагне мінімуму;

- варіативність (як єдність різноманіття), коли зв'язки та відносини мають кооперуючий характер, завдяки чому відбувається об'єднання різноманітних ресурсів у рамках об'ємних освітніх програм, що забезпечують певні траєкторії

розвитку різними суб'єктами: окремим людям, спільнотам, освітнім системам; у цьому випадку показник структурованості освітнього середовища прагне оптимуму.

У контексті свого підходу автор співвідносить та диференціює поняття освітнього середовища з такими поняттями, як «місце освіти» та «освітній простір». При цьому створення освітнього ресурсу, виступаючи як нетрадиційне педагогічне завдання, перетворює наявний соціокультурний зміст певного освітнього простору на засіб та зміст освіти, тобто у власне освітнє середовище (Слободчиков, 2000: 174).

З позицій екологічного підходу до сприймання (Gibson, 1988), в основі якого, лежить розуміння середовища як довкілля, тобто сукупності можливостей навколишнього світу, що забезпечують або перешкоджають задоволенню життєвих потреб індивіда (людини або представника будь-якого біологічного виду), вперше були визначені в певну систему педагогічні уявлення про шкільне (виховне) середовище, психологічні та еколого-психологічні уявлення про освітнє середовище, що дозволило дати визначення самого поняття «освітнє середовище», визначити його структуру та, відповідно, параметри його проектування, моделювання та експертизи (Ясвін, 1997).

Ключовим у цьому визначенні є поняття «можливість», за допомогою якого Gibson пов'язує, з одного боку, потреби індивіда, а з іншого – фізичні (просторові та інші) властивості навколишнього світу. Відтак, ґрунтуючись на докладному аналізі різного розуміння освітнього середовища в педагогічній та психологічній літературі, поняття «освітнє середовище (або середовище освіти)» варто вважати як «систему впливів та умов формування особистості за заданим зразком, а також можливостей для її розвитку, що містяться в соціальному та просторово-предметному оточенні» (Ясвін, 1997: 11, 2001: 14).

Іншою методологічною передумовою вищезазначеного підходу є педагогічні уявлення про особистість учня та вплив на неї шкільного середовища. На основі уявлень про типи «виховного середовища» та «шкільні типи» особистості дитини Ясвін (1997: 15-18, 2001: 14) запропонував розглядати як базові чотири типи освітнього середовища:

- догматичне, орієнтоване на виховний ідеал пасивної та залежної особистості (як зазначається, цей тип освітнього середовища зустрічається найчастіше в історії педагогіки різних країн та епох, враховуючи сучасний період);

- безтурботне, орієнтоване на ідеал щодо незалежної, автономної, але при цьому пасивної особи, яка перебуває в умовах максимально можливого комфорту;

- кар'єрне, спрямоване на формування активної, але залежної особистості, здатної легко адаптуватися до маніпулятивного характеру соціальних відносин у ринковому суспільстві;

- творче, що орієнтується на ідеал вільної та активної особистості та забезпечує процес саморозвитку учня.

На думку Ясвіна (2000), щоб мати розвивальний ефект, освітнє середовище як об'єкт психолого-педагогічного проектування, має забезпечувати комплекс можливостей для саморозвитку всіх суб'єктів освітнього процесу (тобто і учнів, і педагогів). Цей комплекс складається з трьох структурних компонентів освітнього середовища як сукупності умов та чинників, що підлягають проектуванню, моделюванню та експертизі:

- просторово-предметний компонент (приміщення для занять та допоміжних служб, будівля в цілому, прилегла територія тощо), що має забезпечувати різноманітність просторових умов (гетерогенність та складність), зв'язність їх функціональних зон, гнучкість (можливість оперативної зміни), керованість, символічну функцію, індивідуалізованість та автентичність (сумісність життєвих проявів);

- соціальний компонент, спрямований забезпечувати взаєморозуміння та задоволеність всіх суб'єктів (педагогів, учнів, батьків, представників адміністрації та ін.) міжособистісними взаємини, враховуючи рольові функції та повагу один до одного, де переважає позитивний настрій усіх суб'єктів, їхня згуртованість та свідомість, авторитет;

- психодідактичний компонент, тобто зміст та методи навчання, зумовлені психологічними цілями побудови освітнього процесу, що забезпечує

відповідність цілей навчання, його змісту та методів психологічним, фізіологічним та віковим особливостям розвитку дітей;

- соціально-контактний (соціокультурні особливості території; особистий приклад оточуючих; установи та організації, з якими учневі доводиться взаємодіяти; мікросоціуми, до яких він залучений), інформаційний (нормативно-правовий простір; устрій освітньої установи; засоби наочності та реклами; персонально адресовані впливи), предметний (фізична організація простору, використовувані предмети та устаткування; специфіка діяльності, до якої включено учня; санітарно-гігієнічні умови) (Ясвін, 2000);

- просторово-предметний, соціальний і технологічний (діяльнісний), де зміст останнього компонента становлять зв'язок між першими двома, тобто педагогічне забезпечення можливостей середовища (Ясвін 2001).

Розглядаючи функціональний аспект освітнього середовища, можна визначити такі його функції (Братко, 2015): людинотворча; технологічна; гуманістична (сприяє формуванню людини, як носія духовності і культури); освітня (в широкому сенсі, як навчальна, виховна і розвивальна в синергетичній єдності); культурна (забезпечує передачу, відтворення й розвиток культури суспільства); професійно-економічна (визначає взаємозв'язок між освітою та продуктивними силами суспільства); соціальна (впливає на соціальну структуру суспільства, процеси соціальної мобільності); соціального захисту (сприяє реалізації потенційних можливостей особистості у особистому та професійному самовизначенні); історичної спадковості та наслідування соціального досвіду, соціалізаційна (забезпечує соціалізацію особистості); соціального контролю (сприяє підтримці стабільності суспільства через нормування життя тих, хто навчається), селекційна (здійснює відбір для виконання різних функцій у суспільстві), тестуюча (тестує на спроможність до певної діяльності). Цей перелік не є вичерпним.

Отже, зазначена модель освітнього середовища побудована у вигляді перенесення на освітній простір школи тієї логіки вивчення сприймання природного довкілля та ставлення до нього, розроблених у психології

екологічної свідомості й у педагогіці виховання особистості. Тому, з одного боку, вихідним є поняття про навколишнє середовище як місце існування, що забезпечує можливість задоволення життєвих потреб живого організму, в цьому випадку людини. Ключовими поняттями виступають: можливість, потреба, взаємодатковість, особистість учня.

Зазвичай, використовуючи поняття «освітнє середовище», фахівці хочуть наголосити, що навчання, виховання, розвиток та соціалізація дитини відбуваються не тільки під впливом навчальних та виховних дій педагога і не тільки залежно від індивідуально-психологічних особливостей цієї дитини. Ефективність зазначених дій, як і власне навчання та розвиток дитини, завжди відбуваються у певних просторово-предметних, міжособистісних, соціокультурних умовах, які можуть як і сприяти, так і ускладнювати навчання та розвиток дитини під дією педагогічних впливів. Навчально-виховний процес завжди відбувається у певному соціальному та просторово-предметному оточенні, якість якого без сумніву впливає на розвиток та становлення учасників цього процесу та на ефективність його в цілому.

Підходи до визначення структури освітнього середовища різних дослідників дещо відрізняються один від одного. На думку багатьох дослідників, освітнє середовище має багатокомпонентну структуру, при цьому можуть виділятися такі структурні компоненти: соціальний, просторово-предметний та психодидактичний (Беляєв, 2017); просторово-семантичний (архітектурно-естетичний організація життєвого простору; символічний простір), змістовно-методичний (зміст освіти; методи та форми організації освіти), комунікаційно-організаційний, тобто особливості суб'єктів освітнього середовища, їх соціальних статусів та ролей; стиль спілкування та викладання; організаційні умови (Кулюткін, 2001).

В умовах реалізації Концепції «Нова Українська школа» використовується загалом аналогічний підхід до визначення структурних компонентів освітнього середовища, що відповідають структурним компонентам освітнього середовища: «Сучасні освітні технології» (технологічний, або діяльнісний компонент, а також,

частково, соціально-контактний компонент); «Матеріально-технічне оснащення освітніх установ» (предметний, або предметно-просторовий компонент) та «Навчальна та розвиваюча література» (інформаційний, інформаційно-культурний чи змістовно-методичний компонент).

Порівняльний аналіз зазначених підходів дозволяє виокремити певний інваріант, що передбачає три основні компоненти освітнього середовища: по-перше, матеріальне (предметно-просторове) середовище; по-друге, соціальне середовище (враховуючи інформаційну, культурну, психологічну складові); по-третє, діяльнісний компонент (технологічний або методичний), який поєднує два попередні.

У системі різноманітних «можливостей» в освітньому середовищі, діяльнісний компонент займає центральне місце. Освітнє середовище, можна визначити як простір діяльності суб'єкта. Поряд з цим, часом поняття діяльності визначається через поняття середовища, оскільки діяльність виступає як активна взаємодія людини з середовищем, яка досягає свідомо поставленої мети (Ясвін, 2001).

На підґрунті досліджень Беляєва (2017), можна визначити загальні ознаки освітнього середовища у різних типах освітніх закладів, зокрема:

- освітнє середовище завжди існує, як певний соціальний інститут, у конкретному соціокультурному (історико-педагогічному) контексті;
- освітнє середовище завжди враховує різноманітність типів і видів локальних середовищ різної, часом взаємовиключної якості, специфічних для кожного типу освітньої діяльності, конкретних освітніх закладів, окремих навчальних груп, педагогів тощо;
- розвиток індивіда, як правило, здійснюється одночасно в умовах кількох освітніх (соціокультурних) середовищ;
- освітнє середовище освітньої установи, і дитячо-дорослої спільноти (спільнот) має відкритий характер і виступає елементом ширшого соціокультурного середовища, що співвідноситься з якістю життя, з якістю довкілля;

- освітнє середовище може бути не тільки як умова, а й як виховання (як громадського явища), навчання (як предмет спільної педагогічної діяльності) і розвиток (як процес перетворення індивіда на особистість, спільності на суспільство).

У сучасній науці використовують різні підходи до типологізації освітніх середовищ з огляду на: стиль взаємодії (конкурентна – кооперативна, гуманістична – технократична тощо); характер ставлення до соціального досвіду та його передачі (традиційна – інноваційна, національна – інтернаціональна тощо); ступінь творчої активності (творча – регламентована); характер взаємодії із зовнішнім середовищем (відкрита – замкнута) (Кулюткін, Тарасов, 2001).

Таким чином, аналіз розвитку уявлень про середовище засвідчує, що у всі часи середовище розглядалося педагогами як один з найважливіших чинників розвитку, формування та виховання особистості, яка відповідає за своїми загальнокультурними та професійними якостями вимогам суспільства. Спільним у більшості теоретичних підходів до визначення педагогічної категорії «освітнє середовище» є визнання значущості цього феномена для якісної організації супроводу учнів, їхнього особистісного розвитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Теоретичний аналіз наукових підходів щодо проблеми освітнього середовища та його структурно-функціональної моделі дозволяє стверджувати, що освітнє середовище – це багаторівнева система умов, обставин, чинників, можливостей, яка забезпечує оптимальні параметри освітньої діяльності певного освітнього суб'єкту в усіх аспектах – цільовому, змістовому, процесуальному, результативному, ресурсному. Структурно-функціональна модель освітнього середовища містить соціальний, просторово-предметний та психодидактичний компоненти. Зазначені компоненти освітнього середовища є взаємопов'язаними і доповнюють один одного, що забезпечують його ефективне функціонування.

На основі проведеного аналізу наукових джерел, ми розглядаємо освітнє середовище як певні об'єктивні обставини, якими, за наявності поставленої

мети, можна успішно керувати, як цілісний чинник психологічного та особистісного розвитку дитини, що відіграє визначальну роль у забезпеченні її потенціалу, реалізації можливостей у самовизначенні та самоактуалізації. Відтак, освітнє середовище виступає як змістово-насичене, трансформуюче, поліфункціональне, варіативне, доступне, безпечне утворення, що цілеспрямовано забезпечує повноцінну освіту та розвиток дитини. У якості основних характеристик освітнього середовища як педагогічного феномена виступають: цілеспрямованість, спеціальна організація специфічної педагогічної діяльності, взаємодія всіх суб'єктів освітнього процесу, інтегративність та варіативність.

Перспективи подальших досліджень з проблеми освітнього середовища, його структури ми вбачаємо в поглибленні та узагальненні поняття «освітнє середовище спеціального закладу освіти» для дітей зі складними порушеннями розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беляев, Г.Ю. (2017) Формирование термина «образовательная среда» в психолого-педагогической литературе конца XX – начала XXI века. Образовательная среда как предмет профессиональной деятельности педагога-воспитателя. *Педагогика, психология, общество: сборник статей международной научной конференции. (г. Москва, 2 сессия - 20 мая 2017 г.)*, (с. 19-26). г. Москва: Издательство РусАльянс Сова
2. Братко, М.В. (2015) Освітнє середовище вищого навчального закладу: функціональний аспект. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 1-2, 11-18. Режим доступу: URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Potip_2014_22_4
3. Гонтаровська, Н.Б. (2012) Теоретичні і методичні засади створення освітнього середовища як фактору розвитку особистості школяра. (Автореф. Дис. д-ра педагог. наук). Київ.
4. Журавльова, С.В. (2016) Историчний огляд становлення поняття «освітнє середовище» у педагогічній науці. *Науковий огляд. Педагогічні науки*. 3. 48-56. Режим доступу: URL: <https://science-pedagogy.ru/ru/article/view?id=1497>
5. Коджаспирова, Г.М. (2003) *История образования и педагогической мысли: таблицы, схемы, опорные конспекты*. Москва: ВЛАДОС-ПРЕСС.
6. Кулюткин, Ю.Н., & Тарасов, С.В (2008) Образовательная среда и развитие личности. *Новые знания*, 1. 24-31. Режим доступу: URL:http://www.znanie.org/gurnal/nl_01/obraz_sreda.html
7. Слободчиков, В.И. (2000) О понятии образовательной среды в концепции развивающего образования. [On the concept of the educational environment in the concept of developing education] *2-я Российская конференция по экологической психологии. Тезисы. (г.Москва, 12–14 апреля 2000 года) [2nd Russian Conference on Environmental Psychology. Abstracts. (Moscow, April 12-14, 2000)]*. Москва: Екопсицентр РОСС

8. Ясвин, В.А. (2000) *Экспертиза школьной образовательной среды*. Москва: Смысл
9. Ясвин, В.А. (1997) *Образовательная среда: от моделирования к проектированию*. В.П. Лебедева, & В.П. Панов (Ред). – Черногловка: Новая печать
10. Ясвин, В.А. *Образовательная среда: от моделирования к проектированию*. Москва: Смысл

REFERENCES

1. Beljaev, G.Ju. (2017) Formirovanie termina «obrazovatel'naja sreda» v psihologo-pedagogicheskoj literature konca XX – nachala XXI veka. *Образовательная среда как предмет профессиональной деятельности педагога-воспитателя*. [Formation of the term "educational environment" in the psychological and pedagogical literature of the late XX - early XXI century. Educational environment as a subject of professional activity of a teacher-educator] *Pedagogika, psihologija, obshhestvo: sbornik statej mezhdunarodnoj nauchnoj konferencii. (g. Moskva, 2 sessija - 20 maja 2017 g.)*, [Pedagogy, psychology, society: collection of articles of the international scientific conference. (Moscow, 2nd session - May 20, 2017), (s. 19-26).] g.Moskva: Izdatel'stvo Rus.All'jans Sova. [in Russian].
2. Bratko, M.V. (2015) Osvitnie seredovyshche vyshchoho navchalnoho zakladu: funkcionalnyi aspekt. [Educational environment of higher education institution: functional aspect]. *Pedahohichniy protses: teoriia i praktyka. [Pedagogical process: theory and practice]*. 1-2, 11-18. Rezhym dostupu: [URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Potip_2014_22_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Potip_2014_22_4) [in Ukrainian]
3. Hontarovska, N.B. (2012) Teoretychni i metodychni zasady stvorennia osvitnoho seredovyshcha yak faktoru rozvytku osobystosti shkoliara. [Theoretical and methodological principles of creating an educational environment as a factor in the development of the student's personality]. (*Extended abstract of Doctor's thesis*). Kyiv. [in Ukrainian]
4. Zhuravlova, S.V. (2016) Istorychnyi ohliad stanovlennia poniattia «osvitne seredovyshche» u pedahohichnii nauksi. [Historical review of the formation of the concept of "educational environment" in pedagogical science]. *Naukovyi ohliad. Pedahohichni nauky. [Scientific review. Pedagogical sciences]*. 3. 48-56. Rezhym dostupu: URL: <https://science-pedagogy.ua/ua/article/view?id=1497> [in Ukrainian]
5. Kodzhaspirova, G.M. (2003) *Istorija obrazovaniya i pedagogicheskoy mysli: tablicy, shemy, opornye konspekty. [History of education and pedagogical thought: tables, diagrams, supporting notes]* Moskva: VLADOS-PRESS.. [in Russian].
6. Kuljutkin, Ju.N., & Tarasov, S.V (2008) *Образовательная среда и развитие личности*. [Educational environment and personal development. *Novye znaniya, [New knowledge]*, 1. 24-31. Rezhim dostupu: [URL:http://www.znanie.org/gurnal/nl_01/obraz_sreda.html](http://www.znanie.org/gurnal/nl_01/obraz_sreda.html). [in Russian].
7. Slobodchikov, V.I. (2000) O ponjatii obrazovatel'noj sredy v koncepii razvivajushhego obrazovaniya. [On the concept of the educational environment in the concept of developing education]. *2-ja Rossijskaja konferencija po jekologicheskoy psihologii. Tezisy. (g.Moskva, 12–14 aprelja 2000 goda). [2nd Russian Conference on Environmental Psychology. Abstracts. (Moscow, April 12-14, 2000)]*. Moskva: Ekopsicentr ROSS. [in Russian].
8. Jasvin, V.A. (2000) *Jekspertiza shkol'noj obrazovatel'noj sredy. [Examination of the school educational environment]*. Moskva: Smysl. . [in Russian].
9. Jasvin, V.A. (1997) *Образовательная среда: от моделирования к проектированию*. [Educational environment: from modeling to design]. V.P. Lebedeva, & V.P. Panov (Eds). – Chernogolovka: *Novaja pechat'*. [in Russian].
10. Jasvin, V.A. *Образовательная среда: от моделирования к проектированию*. [Educational environment: from modeling to design]. Moskva: Smysl. [in Russian].

Матеріал надійшов до редакції 25.09.2021 р.